

פרקטיקות של שותפות בין סטודנטים/ות מהחברה היהודית והערבית
באקדמיה: השפעה של ערכים אישיים ושל המעבר ללמידה מתוקשבת

תקציר מנהלים/ות

חוקרות ראשיות: ד"ר תמי רובל-ליפשיץ, פרופ' מיכל פרנקל

מנהלת המחקר: הגב' ענבל מוסקוביץ'

צוות המחקר: הגב' מרח טובול, מר אלכס בוצ'בסקי

המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית

אוקטובר 2022

מחקר זה נערך הודות לתרומה הנדיבה של קרן אדמונד דה רוטשילד

מטרות המחקר ותרומו

משבר הקורונה הוביל את האוניברסיטאות למעבר מהיר ממתווה ההוראה המסורתית בכיתות לסביבות למידה מתקשבות מרחוק, אשר מנע מפגש פיסי בין סטודנטים/ות לסגל ובין הסטודנטים/ות לבין עצמם/ן. מלבד סוגיות פדגוגיות הקשורות לאיכות הלמידה, ההוראה מרחוק משפיעה על מטרות נוספות שהאוניברסיטה כמוסד מציבה לעצמה, דוגמת קידום הכלת קבוצות מזדורות בחברה בישראל וקידום האינטראקציה בין לבין קבוצת הרוב.

בעשור האחרון מסתמנת עלייה משמעותית בשיעור הסטודנטים/ות מהחברה הערבית הלומדים/ות במוסדות הישראליים להשכלה גבוהה. עקב כך, הפכה האקדמיה למרחב ציבורי משותף בו מתקיים מפגש בין סטודנטים/ות מהחברה היהודית והערבית, לעיתים קרובות לראשונה, לאחר שנים שבהם חיו ולמדו בהפרדה כמעט מוחלטת. למרות שבזירה האקדמית טמון פוטנציאל משמעותי לקידום היחסים בין הקבוצות, מחקרים מראים כי ישנו קושי ביצירת קרבה ושותפות ביניהן וכי היחסים המורכבים בין הקבוצות מחוץ למרחב האקדמי עלולים ליצור ריחוק ומתח ולהפחית את הנכונות למפגש. עקב כך, עצם נוכחותן של שתי הקבוצות במרחב אקדמי משותף אינו מספיק על מנת ליצור חיבורים משמעותיים ביניהן. המחקר הנוכחי ביקש להרחיב את הידע הקיים אודות פרקטיקות פדגוגיות וארגוניות המקדמות מגוון והכלה באקדמיה, ולבחון את השפעתן של פרקטיקות אקדמיות בהוראה מרחוק על טיב הקשר הנוצר בין סטודנטים/ות מהחברה היהודית והערבית באקדמיה הישראלית. מכיוון שטיב הקשר בין קבוצות חברתיות מושפע במידה רבה גם ממערך הערכים שמאפיין את היחידים המשתתפים באינטראקציה, המחקר הנוכחי ביקש לבחון גם את הקשר בין הערכים האישיים של הסטודנטים/ות לבין המוכנות למגע עם חברי קבוצות החוץ והשימוש בפרקטיקות שותפות רב-תרבותיות הלכה למעשה.

שיטת המחקר

על מנת להבין טוב יותר את חוויית הלמידה והמפגש הבין-תרבותי בקמפוס ובמרחב המקוון, בשלב הראשון של המחקר נעשה שימוש במתודולוגיה איכותנית המאפשרת גישה לפרשנות שמעניקים משתתפי ומשתתפות המחקר לחוויית שחוו במסגרת הלמידה המשותפת. בשלב זה רואיינו 30 חברי ארגון שונים, ביניהם מרצים/ות וסטודנטים/ות ממחלקות שונות באוניברסיטה, על מנת לגבש הבנה טובה של חוויית הלמידה, למפות את פרקטיקות ההוראה בהן נעשה שימוש ע"י המרצים/ות, ואת חוויית הסטודנטים/ות במסגרת הלמידה בקמפוס ובזום. הראיונות נערכו במתווה של ראיון חצי מובנה: הוכנו מראש שאלות למרואיינים/ות, אך ניתן מקום גם למידע שעלה באופן ספונטאני מהמרואיינים/ות.

על מנת לבחון באופן רחב את ההשפעה של גורמים שונים במערכת האקדמית על חוויית הלמידה בקמפוס ובזום ועל השימוש בפרקטיקות שותפות, נעשה שימוש בשלב השני של המחקר במתודולוגיה כמותנית. במסגרת המחקר הועברו שאלונים מקוונים ל-1043 סטודנטים/ות במגוון מחלקות באוניברסיטה העברית בירושלים: 819 סטודנטים/ות מהחברה היהודית, מתוכם 534 נשים ו-285 גברים, ו-224 סטודנטים/ות מהחברה הערבית, מתוכם 165 נשים ו-59 גברים. אחוז הסטודנטים/ות מהחברה הערבית במדגם היה 21.5%, וזאת בהתאם לשיעורם באוכלוסייה הכללית, ומעט יותר גבוה משיעורם באוכלוסיית הסטודנטים/ות באוניברסיטה העברית. הגיל הממוצע של משתתפי/ות המחקר היה 25 (סטיית תקן: 3.14). רובם הגדול (97.5%) היו תלמידי/ות תואר ראשון, ומיעוטם תלמידי תואר שני ושלישי.

סטודנטים/ות שהסכימו להשתתף במחקר מילאו סדרה של שאלונים. שני שאלונים נלקחו מתוך הספרות האקדמית: שאלון ערכים אישיים ושאלון נכונות למגע עם קבוצת החוץ. שלושה שאלונים גובשו עבור המחקר הנוכחי בהתבסס על הראיונות שנערכו בשלב הראשון: שאלון הבוחן את חוויית הלמידה בקמפוס לעומת הלמידה מרחוק, שאלון הבוחן באילו פרקטיקות הוראה לקידום שותפות נעשה שימוש על-ידי המרצים/ות, ושאלון הבוחן את מידת השימוש בפרקטיקות של

שותפות רב-תרבותית על-ידי הסטודנטים/ות. בנוסף, בסוף השאלון ניתנה אפשרות למשיבים/ות להתייחס במסגרת שאלות פתוחות לפעולות שהמרצים עשו בשיעורים בכיתה ובזום וסייעו להם/ן הן בלמידה והן ביצירת קשרים חברתיים, וכן לפרקטיקות הוראה שהיו מועילות או בעייתיות עבורם/ן במסגרת הלמידה בכיתה והלמידה מרחוק. משתתפי/ות המחקר יכלו לבחור האם להשיב על השאלון בשפה עברית או בשפה ערבית, וכן לבחור בין ניסוח בלשון נקבה ובלשון זכר.

ממצאים מרכזיים וחשיבותם

ממצאי המחקר מעידים כי בקרב כלל הסטודנטים/ות ישנה העדפה ברורה ללמידה בקמפוס על פני הלמידה מרחוק, וכן כי תחושת הנוחות להשתתף בשיעור היתה גבוהה יותר בכיתה מאשר בשיעורי הזום. כמו כן, הסטודנטים/ות משתי החברות דיווחו כי קל יותר ליצור קשרים חברתיים בכלל, ועם קבוצות אחרות בפרט, במסגרת הלמידה בקמפוס מאשר בלמידה מרחוק. למרות שהלמידה מרחוק נתפסה על ידי סטודנטים/ות משתי החברות כמקשה על יצירת קשרים חברתיים וכמעוררת ניתוק וריחוק, סטודנטים/ות משתי החברות ראו יתרונות משמעותיים באפשרות להקלטת השיעורים, לצורך השלמתם במידת הצורך וחזרה על התכנים. הקלטות עלו כחיוניות במיוחד בקרב הסטודנטים/ות מן החברה הערבית, סטודנטים/ות שהיו דור ראשון להשכלה גבוהה, וכן בקרב סטודנטים שהתייחסו ללמידה בקורסי המבואות הגדולים. ממצאים אלו מעידים כי מוסדות להשכלה גבוהה יכולים לאמץ גישה היברידית, בה הלמידה מתקיימת ברובה בקמפוס, אולם מנגישה לסטודנטים/ות הקלטה של קורסי המבואות הגדולים על מנת לאפשר לסטודנטים/ות מאוכלוסיות מגוון לחזור על החומר עד להבנתו המלאה, ובקצב המתאים להם/ן.

בנוסף, נמצא כי סטודנטים/ות משתי החברות העידו כי המרחב האקדמי אפשר להם/ן הזדמנות למפגש משמעותי שלא התאפשר בהקשרי חיים אחרים, ומפגש זה עורר סקרנות והפחית סטראוטיפים ודעות קדומות, אולם עשוי להיות גם מאתגר, במיוחד בעיתות של מתח והסלמה.

שלושה גורמים עיקריים נמצאו כמנבאים את השימוש בפרקטיקות שותפות רב-תרבותית בקרב סטודנטים באקדמיה: הראשון הינו עצם השייכות לחברה הערבית: סטודנטים/ות מהחברה הערבית דיווחו על יותר סיכוי ליצירת שותפויות שונות עם סטודנטים/ות מהחברה היהודית, החל בשותפויות בלתי פורמאליות כגון שיתוף במידע והתייעצות, ועד לשותפויות פורמאליות ומחייבות יותר כגון כתיבת עבודה משותפת בקורס. יתכן והשיעור הגבוה של שימוש בפרקטיקות שותפות בקרב סטודנטים/ות מהחברה הערבית נובע מהשיעור הקטן שלהם בחלק מן החוגים בקמפוס, היוצר מצב בו אין להם/ן ברירה אלא להיות באינטראקציה עם סטודנטים/ות מקבוצות תרבותיות אחרות. כמו כן, נמצא כי סטודנטים/ות מהחברה הערבית מעוניינים/ות בשותפות רב-תרבותית שוויונית ולכן מעדיפים/ות לפתח אותה בשנים מתקדמות של לימודיהם ולאחר שהשליטה שלהם/ן בשפה העברית משתפרת. לבסוף, נמצא כי סטודנטים/ות מהחברה הערבית הקנו חשיבות גבוהה יותר לסיוע של המרצה ביצירת קשרים חברתיים עם חברי/ות קבוצות תרבותיות אחרות בהשוואה לסטודנטים/ות מהחברה היהודית, הן בלמידה בקמפוס והן בלמידה מרחוק. ממצאים אלו מעידים כי חשוב שמוסדות להשכלה גבוהה יהיו רגישים לצורך של סטודנטים/ות מהחברה הערבית בסיוע בתהליך יצירת השותפות עם סטודנטים/ות מהחברה היהודית, במיוחד במהלך השנים הראשונות ללימודיהם האקדמיים.

המנבא השני של השימוש בפרקטיקות שותפות בקרב הסטודנטים/ות היה ערכי-אינדיבידואלי: הנכונות למגע עם קבוצת החוץ. בפרט, נמצא כי סטודנטים/ות בשתי הקבוצות שחשו מוכנות גבוהה למגע עם בני/ות קבוצות תרבותיות אחרות, נטו יותר להשתמש בפרקטיקות שותפות הלכה למעשה. יתרה מכך, ממצאי המחקר מראים שהנכונות לשותפות נשענת על ערכים אישיים של הסטודנטים/ות. בפרט, חשיבות גבוהה של ערכי התעלות מעל העצמי כגון אוניברסליזם (צדק חברתי, שוויון, רוחב אופקים) ובנוולנטיות (חברות, נאמנות, דאגה לזולת), וחשיבות נמוכה לערכים של שימור (קונפורמיות, מסורתיות וביטחון) ניבאה את הנכונות למגע עם חברי/ות קבוצת החוץ, וזו בתורה ניבאה את השימוש בפרקטיקות של שותפות רב-תרבותית בקרב הסטודנטים/ות. משמעות

ממצא זה הינה שערכים, כעקרונות מנחים בחייהם של הסטודנטים, קשורים למידה בה כל סטודנט/ית מעוניין/ת בקשר עם סטודנטים/ות מקבוצות תרבותיות אחרות ומוכן/ה לקחת חלק בשותפות רב תרבותית. לכן חשוב שמוסדות להשכלה גבוהה לא יתייחסו לכלל הסטודנטים/ות כאל מקשה אחת, אלא ישאירו מרחב לבחירת סוג הקשר המתאים לכל סטודנט/ית בהתאם לערכיו/ה האישיים. בפרט, חשוב לאפשר לסטודנטים/ות המאמצים את ערכי האוניברסליזם והבנוולנטיות הזדמנויות ליצירת קשר עם קבוצות תרבותיות וחברתיות אחרות ולגיבוש שותפויות פורמאליות ומחייבות כגון כתיבת עבודה משותפת בקורס. בה בעת חשוב לאפשר לסטודנטים/ות המאמצים/ות את ערכי הקונפורמיות, המסורתיות והביטחון, הזדמנויות ליצירת קשרים פחות פורמאליים ומחייבים, המתבססים על שיתוף במידע, התייעצות ודיון בכיתה. ככלל, ממצאי המחקר מעידים כי חשוב שהמרצים/ות יפעלו ליצירת הזדמנויות שונות למפגש בין-תרבותי, חלקן פורמאליות ומחייבות ואחרות בלתי פורמאליות וגמישות, וישאירו מרחב של בחירה לסטודנטים/ות להתמקם בהן בהתאם לערכיהם/ותפיסת עולמם/ות.

המנבא השלישי של שימוש בפרקטיקות שותפות על ידי הסטודנטים/ות היה המידה בה המרצים/ות השתמשו בפרקטיקות הוראה המעודדות שותפות רב-תרבותית. נמצא קשר חיובי חזק במיוחד עבור שש פרקטיקות הוראה: (א) ציון של מועדים מיוחדים של קבוצות חברתיות שונות בכיתה, (ב) עידוד של שיתוף במידע וחומרים בין כלל הסטודנטים/ות, (ג) העברת פרזנטציה משותפת בכיתה, (ד) עידוד אינטראקציה ושיח בין הסטודנטים/ות מקבוצות חברתיות שונות, (ה) עידוד הסטודנטים/ות להצטוות לקבוצות עם מי שאינם מכירים/ות, ו-ו) הגשת עבודה בקבוצה הטרוגנית של סטודנטים/ות מקבוצות תרבותיות שונות. במחקר הנוכחי לא נמצא קשר בין פרקטיקות של התייחסות לאירועים אקטואליים, הנגשת חומרי הקורס במספר שפות ומתן דוגמאות רב תרבותיות במטלות ומבחנים לבין שימוש בפרקטיקות שותפות רב-תרבותית בקרב הסטודנטים/ות. יחד עם זאת, יתכן כי פרקטיקות הוראה אלו קשורות להיבטים אחרים של הלמידה כגון הצלחה בלימודים, שלא נבחנו במסגרת מחקר זה.

לבסוף, הראיונות שנעשו הן עם המרצים/ות והן עם סטודנטים/ות העידו כי קיומו של גיוון בסגל האקדמי הזוטר, קרי המתרגלים ועוזרי ההוראה, חשיבות מיוחדת בהוראה בכיתה מגוונת. למרות שלא היתה תמימות דעים ביחס לקיומן של כיתות תרגול בשפות שונות, כל המרואיינים/ות הסכימו כי קיומו של צוות מתרגלים מגוון הוא קריטי, שכן הם משמשים הן כגורם המסייע בהבנת חומרי הלימוד והן כמודל לחיקוי עבור הסטודנטים/ות. בנוסף, עלה כי המתרגלים/ות משמשים כסוכני שינוי במערכת האקדמית: בכוחם לעורר רגישות תרבותית רבה יותר בקרב המרצים/ות ע"י שיתוף בנקודת המבט של הסטודנטים מאוכלוסיות מגוונות, כמו גם להעצים את ה"הון הארגוני" של הסטודנטים/ות, כלומר את ההבנה של האופן בו המערכת האקדמית והתעסוקתית מתנהלת. משמעות ממצא זה הינה שחשוב להגדיל את שיעור המתרגלים/ות מאוכלוסיות המגוון בקרב הסגל האקדמי הזוטר במוסדות להשכלה גבוהה, כמהלך ארגוני משמעותי הן במישור האובייקטיבי של עמידה בדרישות המערכת האקדמית בקרב סטודנטים/ות מאוכלוסיות מגוונות, והן במישור הסובייקטיבי של הגדלת תחושת השייכות, המסוגלות והיכולת להבין כיצד להתנהל במערכת האקדמית ולהתקדם בה.